

הרב יהודה זולדן

קדושת החיים וישוב ארץ ישראל

מבוא

א. בספינת מעפילים רעועה לארץ ישראל

ב. לעלות וליבש את הביצות – בכל מחיר?

ג. ה"יורדים" מארץ כל האפשרויות

ד. האמנם טוב להלחם בעד ארצנו?

ה. קיפוח נפש למען ארץ ישראל?

עד כמה יש למסור את הנפש עבור ישוב ארץ ישראל? האם עלינו להאחז בארץ בכל מחיר? האם עם ישראל כעם, כציבור, וכל יחיד כפרט מחויב לעלות לארץ, לגור בה, אף אם כרוך בכך סכנת חיים? האם ירידה מהארץ היא תמיד שלילית, או שישנם מצבים בהם מותר לרדת מן הארץ או אף רצוי? האם מיבשי "הביצות" בעמק ובחולה, שמתו שם עם ילדיהם הקטנים בקדחת ובמלריה, נהגו נכון? מכח מה אנו נלחמים על הארץ? מתנדבים ליחידות קרביות, ולוקחים סיכונים רבים? האם מותר, צריך או אפילו אסור לגור באצבע הגליל כשיורים עליה קטיושות, או כשיורים על שכונת גילה בירושלים? האם נכון לגור בסמוך למרכזי אוכלוסיה ערבית עוינת, ולהמצא ברמת סיכון גבוהה יותר מבחינה בטחונית? האם ערכן של אדמות גדול יותר מערך החיים? האם נכון הקל וחומר הבא: "אם פיקוח נפש דוחה שבת, קל וחומר שהוא דוחה מצות ישוב ארץ ישראל?"

א. בספינת מעפילים רעועה לארץ ישראל

שתי מילות מפתח להבנת תוכנה של מצות ישוב ארץ ישראל – ירושה וישיבה. ירושה משמעותה ריבונות ושלטון של עם ישראל בארץ, וישיבה משמעותה התישבות, בנין ערים, ישובים, מטעים, חממות, תעשייה וכבישים, וכל מה שמוציא את הארץ משמונה. כך כתב הרמב"ן:

שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (במדבר לג, נג ורמב"ן שם): "והורשתם את הארץ, וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ" (השגות הרמב"ן לספר המצוות מצוה רביעית).

לדעת הרמב"ן, כונת פסוקי התורה מורים, שזו מצוה להתישב בארץ לא רק הבטחה. לפיו זהו הפסוק שממנו אנו לומדים את מקור החיוב, לעלות לארץ ולהתישב בה. ישנן הלכות רבות אחרות הקשורות למצות ישוב ארץ ישראל, אשר נגזרות מכח צווי זה. אחת מהן היא, שבני זוג יכולים לכפות זה את זה לעלות מחו"ל, כשאחד הצדדים רוצה להתישב בארץ:

ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי, ב) במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האישי, בכאן נצטוינו במצוה הזו, כי הכתוב הזה היא מצות עשה (רמב"ן במדבר לג, נג).

ניתן אם כן, אף לפרק את התא המשפחתי בשל העובדה שאחד מבני הזוג רוצה לעלות ולדור בארץ. נתמקד בדין זה, כנקודת מבחן, ובעקבות השאלה, האם בכל תנאי ובכל מצב יכולים בני זוג לכפות זה את זה לעלות לארץ? בעלי התוספות מעירים שדין משנה זו: "אינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים" (תוספות כתובות קי ע"ב ד"ה הוא). מה "שאינו נוהג" הוא יכולת הכפיה של בני זוג זה את זה, אך יחד עם זאת, אותו צד מבני הזוג שיהיה מעוניין לעלות לארץ על אף הסכנה, יהיה רשאי לעשות זאת. הוא יצטרך אמנם לשאת בנטל הכספי של פירוק המשפחה, אבל לא נוכל למנוע ממנו לעלות. להיפך, בעלותו הוא מקיים מצוה. התוספות איננו כותב שאסור לכפות, אלא שאין דין כפיה זו נוהג.

התוספות העלה את טיעון סכנת הדרכים וייחס זאת לזמן הזה. לביטוי "בזמן הזה" בחז"ל יש משמעויות רבות. בנושאים מסוימים, הביטוי "בזמן הזה" כוננו מאז חורבן בית המקדש. לעיתים מתייחס הביטוי למצב הגלות, בו אין לעם ישראל הנהגה רוחנית ושלטונית כדוגמת מלך וסנהדרין בארץ. בפעמים אחרות מתייחס המושג לזמן מסוים בתקופה מסוימת ובמקום מסוים.

נראה שהתוספות בדבריו כאן, התכוון במילים "בזמן הזה" – זמנו שלו, תקופת בעלי התוספות. נראה שבזמנו, כמו גם בזמנים אחרים, היה קשה מאוד ומסוכן מאוד,

לעלות לארץ ישראל בדרך הים או היבשה ממערב אירופה שם חיו בעלי התוספות. מעטים הם תושבי הארץ היהודים באותה תקופה, ומעטים הם העולים מחו"ל להתישב בה.

העקרון ההלכתי שניתן ללמוד מדבריו הוא שבזמן ובמקום שיהיה סכנת דרכים לעלות מחו"ל לארץ ישראל, לא יחול דין הכפיה בו עסקה המשנה, וכמו גם דינים אחרים הקשורים לישוב ארץ ישראל שלא יהיה ניתן לחייב לעשותם. אך המעונין על אף זאת, לנסות ולעלות, הדרך פתוחה לפניו. דין זה נפסק בשולחן ערוך אבן העזר סימן עה סעיף ה':

יש מי שאומר דהא דכופין לעלות לא"י, היינו בדאיפשר בלא סכנה.

את פסיקת השולחן ערוך, הסביר הרב יונה לאנדסופר, בשו"ת מעיל צדקה סימן כו (רבה של פראג לפני 250 שנה), ודבריו הובאו בפתחי תשובה בשולחן ערוך אבן העזר סימן ע"ה סעיף ה':

וגם מגדולי המחברים שכתבו על זמנן שהיו סכנות גדולות על הדרכים, לא כתבו כי אם שלא לכוף אדם את אשתו. אבל הרוצה בעצמו לסע אין מוחין בידו. כי לבו שלם ובטוח בה' ששומר מצוה לא ידע דבר רע.

יושם לב, שהשולחן ערוך איננו משתמש בביטוי "בזמן הזה", אלא כותב את העקרון ההלכתי הנלמד מדברי התוספות. מכאן שחובת עליה לארץ ישראל תלויה במצב "בשטח". כשיש סכנת דרכים, אי אפשר לחיב ולכפות, אם כי המצוה כשלעצמה נשארת במעמדה ובחובה גם אם יש סכנה בדרך.

בדברי התוספות יש הגיון רב. התורה ומצותיה ניתנו לאנשים חיים ולא מתים. "וחי בהם ולא שימות בהם" (יומא פה, ב). התורה היא תורת חיים, ואף אדם איננו מחויב להתאבד לשם קיום מצוה. יחד עם זאת, על אף שאי אפשר לחיב ולכפות, התוספות לא שלל אפשרות שהמעונין לעלות יעלה, על אף סכנת הדרך.

באשר לסכנת הדרכים סביר להניח שסכנת הדרך היא לא סכנה ודאית, מוחשית בהכרח, ויתכן בהחלט, שאדם יצא לדרך מסוכנת, ויגיע למחוז חפצו בשלום. מושג "הסכנה" הוא סוביקטיבי. יש מי שאינו נרתע ואיננו חושש, על אף שרבים אחרים חוששים, ונרתעים.

הרב יהודה זולדן

עוד יש לשים לב, שנוסח דברי השולחן ערוך הוא "יש מי שאומר", ומשמע שאין הוא פוסק באופן מוחלט כדברי התוספות הללו. ואכן יש מהפוסקים הסוברים שסכנת דרכים איננה נחשבת לסכנה ואולי, אפשר יהיה לכפות זה את זה לשם קיום המצוה. כך כותב ר' יעקב עמדין בהקדמתו לסדרו בית יעקב עמ' יג:

יש לנו להתאמץ ולעלות במרכבה, בקרון ובאסדא (רפסודה) אל ארץ חמדה, ולא יעצרנו הגשם והשלג מלכת אל מקום העבודה. ואין טענה מחמת סכנה... סכנת המדבר והים אינה קרויה סכנה לענין זה.

לפיו סכנת הדרכים כולל נסיעה בים אפילו ברפסודה איננה נחשבת לסכנה המונעת מלעלות, ואולי לפיו, יהיה ניתן אף לכפות זה את זה. מה גם, שסביר להניח שבתקופת המשנה והתלמוד לא היה פחות מסוכן לעלות לארץ מאשר בתקופת התוספות, ועל אף זאת לא הוזכרה טענה זו במשנה ובגמרא. ואכן בכל זמן ובכל תקופה יש מידת מה של סכנה בעליה מחו"ל לארץ, בכל דרך שהיא – בים באויר וביבשה. על רקע זה נתקנת תפילת הדרך, ע"י אנשי כנסת הגדולה, כמו גם ברכות ותפילות אחרות (ברכות לג, א). "וַיַּיְדֹ אֱלֹקֵינוּ הַיְתֵה עֲלֵינוּ וַיְצִילֵנוּ מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב עַל הַדֶּרֶךְ" (עזרא ה, לא). הדרך מבבל לארץ ישראל היתה קשה ומסוכנת, ואעפ"כ עולי בבל, שבו לארץ. עובדי ימים ומדבריות צריכים להביא קרבן תודה, בזמן שבית המקדש היה קיים. ובימינו מקובל לברך ברכת הגומל כשנוסעים מחו"ל לארץ (ברכות נד, א). מפני שהם היו במצב סכנה ויצאו ממנו. עם כל הסכנה שיש בדבר, בכל זאת נכתב ונפסק הדין של כופין לעלות לארץ. הדרכים הם אמנם בחזקת סכנה אך לא פוטרם אף אחד מלעלות לארץ. כך אופיה של מצות העליה לארץ, על אף שיש בה נטילת סיכון מסוים.

ב. לעלות וליבש את הביצות – בכל מחיר?

על רמת הסיכון בעת העליה לארץ, נשאל כבר ר' יהודה הלוי, ע"י מלך כוזר:

ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלים, ויחר למלך כוזר על פרידתו ודבר עמו על זה, ויאמר לו: מה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען, והשכינה נעדרת מהם, והקורבה אל האלהים מושגת בכל מקום בלב הטהור והכוסף החזק, ולמה תכניס עצמך בסכנות המדברות והימים והאומות המתחלפות (ספר הכוזרי מאמר ה אות כב).

תשובת ר' יהודה הלוי היא:

הסכנה בים וביבשה אינה נכנסת באמרו: (דברים ו, טז) לא תנסו את ה' אלהיכם, אך סכנה שהוא מסוכן כמו מי שתהיה לו סחורה מקוה שירויה בה. ואילו היה מסוכן יותר מזה כפי תשוקתו וקוות הכפרה, היה הדין עמו בהכנסו בסכנות, אחרי אשר חשב עם נפשו והודה על מה שעבר מימיו, הסתפק בו והחזיק בשאר ימיו ברצון אלהיו ויכנס בסכנה, ואם יצילנו אלהיו ישבח ויודה, ואם ימיתו בעונותיו ירצה ויודה, ויאמין כי התכפר לו במיתתו רב עונותיו. ורואה אני זה יותר עצה טובה מאשר יסכנו נפשם במלחמות בעבור שיזכרו בגבורה, או בעבור שיקחו שכר גדול, ושיותר קלה היא הסכנה הזאת מאשר יכנסו במלחמת הרשות כדי לקבל שכר על המלחמה (שם כג).

ריה"ל איננו מתיחס לאדם העולה לארץ ישראל מרצונו, על אף הסכנה שבדבר, כמי שעובר על האיסור: "לא תנסו את ה' אלוהיכם" (דברים ו, טז). את אדם שמוסר נפשו למען עליה לארץ, מקביל ריה"ל לסוחר המוכן לעשות כל שביכולתו כולל סיכון נפשו, על מנת שירויה במכירת סחורותיו. שניהם מעונינים להרויח. הסוחר מוכן להסתכן בשל יצר הקיום שבו, ובשל הרצון להרויח ולדאוג למחיתו החומרית, הפיזית. והעולה לארץ מוכן להסתכן ולהרויח את מחיתו הרוחנית. אם יעלה בידו יודה וישבת. ואם לאו ידע שזהו כפרת עונותיו. הוא מוכן לאסוף את כל כוחותיו, ולמסור נפשו לשם קיום המצוה. דברים אלה הנאמרים בחתימת ספר הכוזרי, מלמדים את מלך כוזר, שואל השאלות שבספר, שתורת ישראל איננה דבר מופשט, תאורטי. תורת ישראל היא תורת חיים לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות, גם אם הדבר לא כל כך נוח, גם אם הדבר קשה.

מעשיו האישיים של ריה"ל הם תשובה הולמת, לאותם יהודים שרק התפללו לציון אבל לא התכוונו ברצינות, כדיבור התוכי וכצפצוף הזרזיר (כוזרי ב, כד). כונות טובות לבד לא מספיקות, צריך גם מעשים ולעיתים גם במסירות נפש. זהו פתרון חלומי של מלך כוזר בו נאמר לו שכונותיו טובות אך מעשיו לא רצויים. לאחר כל ההסברים הרבים על התורה ומצותיה, עם ישראל וארצו, אלוקות ונבואה וכל הנושאים הרבים שדנו עליהם בספר הכוזרי, הגיע הזמן לישם זאת, לעשות. והעשיה הגדולה ביותר היא בארץ ישראל. כל הקיום הרוחני של עם ישראל הוא רק שם. אי אפשר להקים מדינת היהודים בארץ כוזר. מדינת יהודים בארץ כוזר, ובה סנהדרין, מלכות ומקדש היא אולי כונה טובה, אבל לא מעשה טוב. על אף שיש סכנות מסוימות בדבר, ועל

אף שאז (בזמן ריה"ל) השכינה בארץ לא היתה גלויה בשל העובדה שעם ישראל היה בגלות, יש לעלות לארץ ישראל.

מסירות הנפש למען ארץ ישראל פגעה בריה"ל עצמו. האגדה מספרת שריה"ל זכה לעלות לארץ ישראל, ובהגיעו לירושלים הוא נדרס על ידי פרש גוי שפגע בו בכונה בשל היותו יהודי. ההשואה שהשוה ריה"ל בין עולה לארץ לשם קיום מצוה על אף הסכנה, לבין סוחר המוכן ליסע ממקום למקום על מנת למכור סחורותיו על אף הסכנה, משמשת גם כקרטיון הלכתי לקבוע אם דרך היא בחזקת סכנה או לא.

הזכרנו לעיל את הרב יונה לאנסדופר, רבה של פראג, בשו"ת מעיל צדקה סימן כו, שם הוא התבקש לפסוק דין במקרה מענין. מספר בעלי משפחות, נדברו ביניהם לעלות מחו"ל לארץ ישראל, עם כל בני משפחותיהם כולל ילדיהם הקטנים. בית הדין שבעירם רצה למנוע מהם לעלות בנימוק שהילדים הקטנים לא יוכלו לסבול את טלטולי הדרך, ואין ההורים יכולים לגרום צער כה גדול עד כדי סכנת נפשות לילדיהם. בעלי המשפחות שאלו אם הם צריכים לציית לבית הדין שבמקומם או שלא? בתשובתו מתיחס הפוסק לכמה נקודות. ראשית הוא דן בשאלה (בה דנו בראשית דברינו) האם יש מצוה בזמן הזה לעלות ולגור בארץ ישראל. ומסקנתו שהלכה כרמב"ן (שהזכרנו לעיל) "וכל הזמנים שוים לקיום מצוה זו וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים". בהמשך דן המשיב בסוגיית סכנת הדרכים בעליה לארץ ישראל וכותב שאם הסוחרים אינם נמנעים מללכת, יכולים בני זוג לכפות זה את זה ולעלות.

לפיו (בדומה לכחורי) קנה המידה אם הדרכים מסוכנות הוא, האם סוחרים שהולכים ממקום למקום, מוכנים למסור את נפשם לשם רוח ופרנסה. אם אנשים מוכנים לסכן חייהם לשם פרנסה, על אחת כמה וכמה שאפשר להסתכן לשם קיום מצוה.

ריה"ל למד מההשואה לסוחר – עקרון רוחני, ובעל שו"ת מעיל צדקה קבע מכאן עקרון הלכתי.

מסקנת התשובה שם היא שאין הם צריכים לשמוע לבית הדין שבעירם, מפני שמקובל ללכת וליסע מחו"ל לארץ אפילו עם ילדים קטנים, והם יכולים וצריכים לעלות לארץ, ובכך יקימו מצוה. הבדיקה שעשה בעל שו"ת מעיל צדקה "בשטח", על מנת לבדוק אם מקובל לעבור ולסע מחו"ל לארץ, מלמדת על כך שיש לבדוק בכל תקופה בכל זמן ובכל מקום, את מידת הסכנה בדרך לארץ ישראל. אם אנשים ממילא נוסעים ממקום למקום מחו"ל לארץ לטיול ולמסחר, על אחת כמה וכמה שאין

להמנע מלעלות לארץ לשם קיום מצוה. אדם יהיה פטור מלעלות לארץ ישראל רק אם יהיה ברור לחלוטין שנסיעה לארץ ישראל היא מעשה התאבדות.

בזמננו קל הרבה יותר לעלות לארץ מבעבר. במספר שעות מצומצם ביותר, ניתן להגיע מכל מקום בחו"ל לארץ, בטיסה אווירית. זאת, בניגוד לתקופות קודמות בהן הנסיעה מחו"ל לארץ ישראל היתה אורכת ימים, שבועות וחודשים רבים, ביבשה ובים. אין ספק שבעבר תנאי התחבורה היו גרועים, היה חשש משודדי ים, משך זמן הנסיעה היה ארוך מאוד, ועוד קשיים אחרים שאינם קיימים כיום. תקלות ותאונות מטוסים אשר מתרחשות לעיתים רחוקות, אינם נכללים בגדר סכנת דרכים. אילו הם מקרים בודדים ביותר, והם קורים הרבה פחות מבחינה סטטיסטית, ביחס לתאונות דרכים ר"ל בתוך הארץ. מסתבר אם כן, שטענת סכנת דרכים בדרך העולה מחו"ל לארץ ישראל, איננה רלוונטית כיום.

ג. היורדים מארץ כל האפשרויות

במקרא אנו מוצאים מספר פעמים שהיה רעב בארץ ישראל, ואבות האומה ומנהיגיו היו צריכים להתמודד עם השאלה, האם לרדת או שלא לרדת מארץ ישראל לחו"ל, מאחר שאי אפשר היה להתקיים בארץ, או שהיה אפשר להתקיים, אך בקושי רב. אברהם יורד מארץ כנען למצרים ביוזמתו, בשל הרעב (בראשית יב, י), יצחק מצטווה שלא לרדת מהארץ על אף הרעב (בראשית כו, א-ג), ויעקב שולח את בניו להביא אוכל ממצרים לארץ בשעת הרעב (בראשית מב, א-ג). יעקב עצמו יצא מארץ ישראל לחן כשחיו היו בסכנה מפני עשו אחיו (בראשית כח, י).

הגמ' בבבא בתרא צא, ב מגדירה את הרעב, על פי רמת יוקר החיים בשל המחסור במזון. מחסור חמור במוצרי מזון, ומחיר יקר וגבוה מאוד של המוצרים המעטים הקיימים, עד כדי יוקר של פי שנים (100 אחוז) דבר שמקשה מאוד על חיי היום יום, מאפשר לאדם לצאת מהארץ לחו"ל. אך אם יש מה לקנות בכמות מספיקה וסבירה, על אף המחיר הגבוה, אין כל הצדקה לצאת מארץ ישראל לחו"ל.

הרמב"ם ניסח דין זה בצורה שונה במעט מדברי הגמרא, והוסיף עוד:

אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין,

במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריות, ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום (רמב"ם מלכים ה, ט).

מסתבר אם כן, שכשהחיים נעשים בארץ לבלתי נסבלים לחלוטין בשל רעב או צרות אחרות, יש אפשרות לעזוב את הארץ, אך יחד עם זאת אין לעשות זאת לכתחילה. חז"ל מביאים לדוגמא את מחלון וכליון שיצאו מא"י לחו"ל כשהיה רעב בארץ, ואף על פי כן נענשו.

כפי הנראה היה ביכולתם של מחלון וכליון ומשפחתם להשאר בארץ, ועובדה היא ששאר תושבי בית לחם נשארו במקום, וקיבלו את פניהם של רות ונעמי לאחר עשר שנים, כששבו משדי מואב. מעמדם כפרנסי הדור וכמנהיגיו חייב אותם, יותר מאשר כל אדם אחר, להשאר בארץ. דוקא כפרנסי הדור וגדולי הדור בעשירות (לא מבחינה רוחנית – שהרי הם נשאו נשים נכריות), הם יכלו להשאר ולסייע לאחרים, ולא לנצל את עשרם על מנת לרדת מן הארץ. הרמב"ם לומד בהלכה זו עיקרון שהוא נכון לא רק למנהיגי ציבור אלא לכל אדם. גם בשעת רעב, אין זו מדת חסידות לרדת מהארץ. יש לעשות את כל מה שניתן, על מנת להשאר ולחיות בארץ על אף הקשיים הרבים. אם באמת אין כל אפשרות לחיות ולו בצורה המינימלית ביותר, אז הכל יודו שאפשר לרדת מהארץ. הביקורת על מחלון וכליון היא משני פנים. או שהם לא עשו את כל המאמצים להשאר, שהרי היה ביכולתם להשאר בשל עשרם, או שהיותם אנשי ציבור, ממנהיגי הקהל ומפרנסי הציבור, מחייבת אותם עוד יותר מאשר אחרים, ועליהם היה להשאר ולהוות בכך דוגמא אישית. נוסף עוד שמעשה משפחת אלימלך חמורים לא רק בשל עצם ירידתם מהארץ, אלא גם בשל העובדה שהם חצו את הגבול ישירות לקוי האויב – מואב. בועז הוא אבצן (נבא בתרא צא, א), ותקופת היותו שופט היא שבע שנים (שופטים יב, ט). קדם לו יפתח ששפט שש שנים (שם ז). מאחר שמשפחת אלימלך שהו במואב עשר שנים (רות א, ד), יוצא שהמעבר שלהם מבית לחם למואב בשל הרעב, היה באמצע תקופת שופטותו של יפתח, שהיה באותה עת במתח ובמלחמה, עם עמון ומואב (שופטים יא, טו). בגידה באומה, התחברות לאויבי האומה, היא מחמירה את מעשה הירידה עוד יותר.

ליורדים של זמננו, אין למעשה כל הצדקה הלכתית לרדת מהארץ. עם כל הקשיים הבטחוניים, הכלכליים והאחרים שיש בארץ לעיתים, אין מדובר על מצב כל כך חמור, שאי אפשר להתקיים ולחיות כאן. אולי אין זה נעים, קשה לפעמים, אבל לא הגענו למצב של אין ברירה. הירידה מהארץ, כשאינן הכרח בדבר, מלמדת על יחסו של האדם לערכים, לאידאליים לקיום מצות. המטלות והאתגרים שמוצבים בפני דור זה, אינם בהכרח קלים ונעימים. הם לעיתים גם מסוכנים. אך אין לברוח מהמערכה. הציונות היא מסירות נפש של יוזמיה ופועליה. היה סיכון רב בהרבה מהפעולות שנעשו, ורבים גם מסרו נפשם למען ציון כפשוטו. קל היה יותר שלא לעלות, או לרדת כשהיה קשה. אבל ב"ה, בזכות אותם שמסרו נפשם, שלא ירדו ולא ויתרו גם כשהיה קשה, ואולי אף קשה מאוד, קמה לה מדינת ישראל, וארץ ישראל עולה ופורחת.

ד. האמנם טוב להלחם בעד ארצנו?

גם כשיוצאים למלחמה על הארץ, יש סיכונים רבים. מתפקידי השלטון להקים מערכת צבאית ולהפעיל אותה בעת הצורך. כל מושג המלחמה הוא רק כשהמלחמה מנוהלת ע"י השלטון וההנהגה המקובלת של עם ישראל. אין כל משמעות מבחינה הלכתית תורנית לקבוצת אנשים שלוחמת, אף אם היא תכבוש מקומות השייכים לארץ ישראל.

בודדים, קבוצות, או אף שבט שלם שכבשו מקום או נחלה בארץ ללא הנהגה מסודרת ומאוחדת המובילה את העם כולו, זהו כיבוש יחיד. המלך או השלטון המוסכם, הם אלה שמעניקים תוקף לכיבוש שנעשה בשם העם כולו ולכן רק כיבוש כזה נקרא כיבוש רבים.

המלך או ההנהגה רשאית ואף מחויבת לגייס אנשים להלחם מלחמת מצוה, וכתוצאה מכך, שהם יכנסו למצב של סכנת חיים למען תועלת הכלל. משפחה של אדם זהו דבר חשוב ביותר, ובמהלך החיים הרגיל אדם מחויב לדאוג להם ולשלומם. במלחמה שאופייה פעילות ציבורית למען העם, למען הארץ, אין לוקחים בחשבון את השיקולים והמצוקות הפרטיות. הם מקבלים עדיפות משנית. הכל קודש למען העם והארץ. הלוחם נחשב כאבר מתוך כלל גדול, והוא צריך לעשות כל שביכולתו למען הצלחת המערכה. השיקולים הם רק מה טובת הכלל, ולא מה טובת האדם הפרטי. פיקוח נפשו של הפרט לא נכלל במסגרת החשבון הכללי.

בעל ספר החינוך במצוה תכה, כותב שמצות מלחמה היא מצוה המוטלת על המלך, ופירוש הדבר הוא שמצות המלחמה היא דבר שמוטל על הכלל, כל הציבור בהנהגתו של המלך או כל שליט אחר. מלחמה היא מציאות שיש בה סכנה ללוחמים, ובסמכותו של המלך להוציא את העם למלחמה, למרות הסכנה שבדבר. מאידך, כותב בעל ספר החינוך שאם יכול אדם להרוג אחד מהאויבים מבלי שיסתכן, אז הוא עובר על לאו. נלמד מכאן שאם יש סכנה במלחמה, הוא פטור מלהרגו.

על כך שואל המנחת חינוך שם, שהרי כל הסיטואציה של מלחמה כרוכה בסיכון אישי של הלוחמים. אם כל אדם יחשוב רק על עצמו ועל הסכנה הצפויה לו, אזי אף אחד לא ירצה להלחם. מה פשר דברי בעל ספר החינוך שאפשר לקיים מצות מלחמה ללא סיכון אישי, הלא כך אופיה של מצות המלחמה, וכך דרכה של מלחמה. לא ניתן להלחם מבלי להסתכן.

תשובה לשאלת המנחת חינוך השיב הראי"ה קוק (אגרות הראי"ה, חלק ג אגרת תקמ"ד). לפיו, יש להבחין בין מסירות נפש במסגרת הכלל, לבין מסירות נפש במסגרת אישית פרטית. המצב אותו מתאר בעל ספר החינוך הוא מפגש בין אדם מישראל כפרט, לבין מי משבע העמים. אדם כפרט הנמצא בעימות עם גוי באופן מקרי, איננו הופך את העימות האישי למלחמה כללית ועל כן הוא איננו מצווה ולהסתכן על מנת להרוג את אויבו, על אף שבעקרון אנו במצב מלחמה איתם. אך במסגרת מלחמה של כלל הציבור, כל אדם הופך להיות אבר מן הכלל. היחידים הופכים לציבור, והם נחשבים לגוף גדול. נוצר מן מצב של כלל הנלחם למען הכלל.

האדם הפרטי מפסיק להיות פרטי בשעת מלחמה כללית, ולכן סיכנונו האישי לא נלקח בחשבון. כשם שמותר לסכן אבר אחד מגופו של אדם על מנת להציל את הגוף כולו, כך גם כל אדם מסתכן לשם תועלת הכלל, האומה. פיקוח נפש של האדם הפרטי דוחה מצות מלחמה, וכשהוא מסתכן באופן אישי שלא בתוך מערכה כללית, אין הוא מצוה להסתכן ולמסור את נפשו. אך פיקוח נפש של הכלל אינו דוחה מצות מלחמה. כל מצב המלחמה בא ללמד על תרומת הכלל למען הכלל. אם המלחמה מנוהלת ומונהגת ע"י נציגי הציבור ולמען הציבור, אז כל אופיה הוא נטילת סיכון של הכלל על מנת להצליח במאבק.

הטעון המושמע לעיתים: "אם פקוח נפש דוחה שבת על אחת כמה וכמה שהוא דוחה מצות ישוב ארץ" אינו רלוונטי. פיקוח נפש של הפרט דוחה קיום מצוה, אם אדם

נמצא בסכנת נפשות ניתן לחלל למענו את השבת, אבל אך ורק במה שנוגע להצלתו.

קדושת השבת נדחית אך לא מתבטלת. אבל במסגרת מלחמה כללית ציבורית, כל אופיה של המלחמה הוא להכנס למצב של סכנה לשם כיבוש מצות ארץ ישראל, ולכן ההשוואה איננה נכונה. המלחמה באופיה היא מציאות שיתכן ובה יקפח אדם את נפשו. הקל וחומר המובא לעיל איננו נכון מפני שביסודו מונחת ההנחה שמצות שבת חמורה יותר ממצות ישוב ארץ ישראל. שבת היא מצוה פרטית שמוטלת על כל יחיד. ומצות ישוב ארץ ישראל היא מצוה שמוטלת על הכלל. עליה יש להלחם גם אם יש סכנה בדבר.

ה. פיקוח נפש למען ארץ ישראל?

מהמקורות בהם עסקנו לעיל עולה, שבמקרה של סכנה ודאית ומוחשית בארץ ישראל אין חיוב לחיות בארץ. אדם איננו מצווה להתאבד ולקפד את פתיל חייו לשם קיום מצוה כלשהי, כולל מצות ישוב ארץ ישראל במישור הפרטי האישי. במישור הציבורי לאומי במסגרת מלחמת מצוה, הוא מחויב לצאת למלחמה גם במחיר סיכון נפשו. כך אופיה של מצות המלחמה.

איך נסביר את מעשיהם של מתישבים רבים שמסרו ומוסרים נפשם למען מצות ישוב ארץ ישראל. ר' ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א, מחבר ספר 'פאת השולחן', שהתישב בצפת, ורוב בני משפחתו מתו במחלות, תוך זמן קצר? מיבשי הביצות בעמק ובחולה, שמתו שם במחלות, בקדחת ובמלריה. מגיני תל חי, אנשי גוש עציון במלחמת השחרור, יושבי קוץ העימות בגבולות, והיושבים בסמוך למגורי אוכלוסיה ערבית עוינת ועוד רבים אחרים, שקפדו את חייהם לשם ישוב ארץ ישראל. האם הם נהגו נכון?

לכל דור יש את חלוציו שלו. החלוצים הם אלה שהולכים ראשונים לפני המחנה, מתוך תחושה של שליחות. הם המתחילים, הם אילו אשר חורשים את התלמים הראשונים, ואחריהם באים רבים אחרים. הברון רוטשילד יזם הקמת מושבות בארץ ישראל, כמו פתח תקוה, זכרון יעקב, רחובות ועוד. התנאים היו קשים, מחלות ומגפות, ואף על פי כן היום הם ערים גדולות וחשובות. קמו אגודות שונות, ארגונים שונים, וכל אחד בדרכו שלו, ועל פי השקפת עולמו, תרם לבנינה ולבסוסה של ארץ ישראל.

זו היתה גם הדרך לאחר קום המדינה. הנהגת המדינה עזרה לתנועות התישבותיות שונות, תנועות נוער ועוד, להקים מקומות ישוב חדשים בארץ ישראל – בנגב, בעמק, בגליל. ולאחר מלחמת ששת הימים, וכן לאחר מלחמת יום כיפור גם ביהודה שומרון, חבל עזה, סיני ורמת הגולן.

כל מתישבי ארץ ישראל, גם אלה שסכנו את חייהם לשם כך, פעלו ופועלים מכח אותה שליחות שצווה בה העברי הראשון – אברהם אבינו: "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך" (בראשית יב, א). אותה שליחות היסטורית שהוטלה על אברהם, הוטלה גם על כל הדורות הבאים, ובדורותינו קמו קבוצות שונות שישבו את ארץ ישראל במסירות נפש אמיתית על אף שהם רחוקים מחיי תורה ומצוות.

בוני ארץ ישראל, רואים את עצמם שליחים של עם ישראל לדורותיו. אלו שכבר הלכו לעולמם, ואלו שעדיין לא נולדו. הם עולים ומישיבים את הארץ כשליחי ציבור, ולא לשם מילוי שאיפות אישיות, פרטיות. מסירות נפשם היא חלק מתוך ראייה לאומית ציבורית ואשר על כן הם מוכנים גם לסכן את נפשם לצורך הענין. אין זה נכון להציב את השאלה כאילו אדמות קדושות יותר מחיי אדם. חיי האדם הם לא הפעילויות הפיזיולוגיות או הביולוגיות שבגופו. לחיי אדם יש ערך מפני שאת חייו הוא ממלא בערכים, במשימות ובאתגרים. לא חיים רק על מנת לחיות. חיים למען ערכים. ערכים לאומיים ונצחיים הם בדרגה גבוהה יותר מחיי הפרט, עם כל החשיבות והקדושה שיש בהם.

אדם כפרט, אינו חייב להביא את עצמו לסכנת נפשות מוכחת ובעליל, לשם קיום מצות ישוב ארץ ישראל. אי אפשר גם לכפות אותו לקים מצוה זו. ההחלטה אם להכנס לרמת סיכון גבוהה יותר לשם ישוב ובנין ארץ ישראל דורשת בשלות נפשית, ובגרות אידאולוגית, והיא החלטה אישית. מי שאינו מסוגל לחיות במקומות הללו בדוקא, אינו חייב לעשות זאת, ויכול הוא לגור במקומות אחרים ברחבי ארץ ישראל, בהם נוח יותר לחיות ופחות מסוכן. אם כי צריך לקחת בחשבון, שכיום לפחות גם בכל מקום בארץ ישראל, ישנה רמת גבוהה של סכנה ממה שהיה בעבר, בשל פיגועי טרור. בסיכומו של דבר, כמעט כל מי שגר כיום ברחבי מדינת ישראל, מסכן עצמו יותר. אין אנו מצוים שלא לחיות, כדי שנוכח בארץ החיים. אבל כשאין ברירה, כשהדבר נחוץ לצורך מימוש יעדיו של העם בארץ, יש לקחת בחשבון שזה אכן יכול לקרות. ארץ ישראל היא ארץ החיים, היא ארץ יעוד, ומטרת המצוה היא שעם

ישראל יתיה בה את חייו השלמים והאידיאליים. ורק בארץ ישראל הדבר אפשרי.
 "אתהלך לפני ה' בארצות החיים" זו ארץ ישראל.

...ארץ ישראל אינה רק מקום על מפת העולם,
 אלא היא מדרגת קדושה, האדם שיודרך ע"י
 דבקותו ברוזניות כשבא לארץ ישראל זוכה
 להשפעת קדושה מיוזרת שמעלה אותו למדרגות
 עליונות."

(מכתב מאלהו / הרב אליהו דסלר זצ"ל, כרך ג' עמ' 194)

אמרו זוז"ל: "כל הדר בזוז לארץ כאילו עובד
 עבודה זרה."

(כתובות ק"א א')

"בדרך זו נפרש דבריהם: כל הדר בארץ ישראל
 וקורא קריאת שמע שזרית וערבית, ומדבר בלשון
 הקודש - הרי הוא בן העולם הבא."

(ספרי, ברכה י"ג)